

Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä

1. Yhdysverbit ja kielenhuolto

Sopivasti valikoitujen esimerkkien avulla on mahdollista osoittaa, että yhdyssana voi edustaa mitä sanaluokkaa tahansa. Käytännössä suomen kielen yhdyssanoista valtaosa (n. 89 %) on yhdyssubstantiiveja. Yhdysadjektiiveja on n. 10 %, yhdysadverbeja n. 0,7 % ja yhdysverbejä n. 0,3 %. (Saukkonen 1973; laskelma perustuu Nykysuomen sanakirjan aineistoon.) Muissa sanaluokissa yhdyssanojen osuus on häviävän pieni. Numeraalit tosin lienee jätetty laskelman ulkopuolelle, koska kompleksisista lukusanoista vain murto-osa on erikseen mainittu sanakirjassa. Joissakin tapauksissa sanaliitosta tiivistyneen yhdyssanan sanaluokkaa on vaikea määritellä, kun yhdysosat kuuluvat eri luokkaan ja yhdistyksellä on molempien luokkien ominaisuudet. Tällaisia ongelmata-pauksia ovat konjunktion tai adverbien sekä kieltoverbin sulautumat, esim. *ellen*¹, *jollen*, *etten*, *jotten* jne. Sulautumia on esiintynyt suomen kirjakielessä Agricolasta alkaen, eikä näistä enää läheskään kaikkia voi korvata alkuperäisten rakenneosien muodostamalla sanaliitolla. Esim. *jotten* on mahdollista hajottaa muotoon *jotta en*, mutta *ellen*-muodon rinnalla ei koskaan käytetä sanaliittoa **ellä en*, jollaisesta *ellen* mitä ilmeisimmin on aikanaan syntynyt.

Suomen sanastossa yhdysverbit ovat niin pienenä vähemmistönä, että sananmuodostusta koskevissa esityksissä niiden osuus yleensä kuitataan toteamalla niiden harvinaisuus, jos yhdysverbejä ylipäänsä mainitaankaan. 1800- ja 1900-luvun kielenhuoltajat ovat erityisesti tähden-täneet yhdysverbien kielenvastaisuutta. Turun Akatemian suomen kie-

¹ Reinhold von Becker tulkitsi tällaiset muodot kieltoverbin konjunktiiveiksi vuonna 1824 ilmestyneessä suomen kieliopissaan.

len dosentti, Suomalaisen Sana-Kirjan laatija ja 1800-luvun alkupuolis-
kon huomattavimpiin kielen kehittäjiin kuuluva Kustaa Renvall tiivistä
käsityksensä yhdysverbeistä vuonna 1840 ilmestyneessä kieliopissaan
seuraavaan tapaan (s. 29):

I Finskan äro Sammansättnings-reglorne få och enkla. Emedan
språket icke har sådana præpositiva partiklar (præpositioner och
præfixer), som i andra språk ställda framför Nominer och Verber,
utgöra största antalet af Compositioner; kan Finskan alldeles icke
hafva eller tåla sammansatta Verber, och de i sednare tider efter
Svenskan bildade, äro för Finnarnes öron ännu fremmande och näs-
tan vidriga, t. ex. *alasastun, edesannan, päällekannan, poisotan,*
ulosmittaan, ylösnoonen etc.

Kuten arvata saattaa, Renvallin omassa sanakirjassa ei ollut paljontaan
yhdysverbejä. Joitakin tavallisimmin käytettyjä hän tosin kelpuutti mu-
kaan, esim. *edesauttaa, edesottaa, edesvastata, ulosmitata, ylitsekäydä,*
ylipuhua jne., mutta näihinkin hän yleensä liitti huomautuksen vieras-
peräisyydestä sekä ehdotuksen suomalaisemmasta ilmaisutavasta, joka
useimmissa tapauksissa oli samoista rakenneosista koostuva sanaliitto.
Renvallin yhdysverbejä vierovat käsitykset saivat moninkertaisen pai-
non toistuessaan useissa muissakin 1800-luvun kieliopissa, mutta ku-
ten jäljempänä käy ilmi, tämäkään ei riittänyt hävittämään yhdysverbe-
jä suomen kielestä.

1900-luvun puolella on suopeimmin suhtauduttu sellaisiin yhdysver-
beihin, jotka ovat ehtineet jo täysin vakiintua kieleen, esim. *henkikir-*
joittaa, pakkolunastaa, ristiinnaulita, tai jotka on muodostettu johta-
malla yhdysnomineista,² esim. *apulannoittaa, salaojittaa, valokuvata*
(ks. esim. Penttilä 1957, 271; Saarimaa 1971, 88). Muut ilmaisukeinot
on kuitenkin yleensä asetettu yhdysverbien edelle, mikäli tällaisia suin-
kin on ollut käytettävissä. Saarimaan mukaan (mts. 89) ei esim. pidä sa-
noa *konekirjoittaa* vaan *kirjoittaa koneella*, ei *lentopommittaa* vaan
pommittaa ilmasta, ei *koeajaa* vaan *suorittaa koeajo*. Viimeksi mainittu
suositus tuntuu sopivan huonosti yhteen niiden varoitusten kanssa, jot-
ka koskevat *suorittaa*-verbin ylenmääräistä käyttöä (ks. esim. T. Itko-
nen 1982, 317; Miestamo 1986, 109). Yhdysverbien suhteen eräänlaisen
poikkeusaseman on kuitenkin saanut tekniikan kieli, jossa erityisesti

² Omassa tutkimuksessani en erottele eri tavoin muodostettuja yhdysverbejä, koska
alkuperäistä muodostustapaa on usein vaikea määritellä, koska kieliyhteisön jäsenillä ei
ole täsmällistä käsitystä muodostustavan ja hyväksyttävyyden suhteesta ja koska yhdys-
sanan yhdysosien semanttinen suhde ei automaattisesti määräydy muodostustavan tai ra-
kenneosien muoto-opillisten ominaisuuksien perusteella. Muodostustavan ja hyväksyttä-
vyyden suhdetta on käsitelty esim. Toini Rahtu 1983, 99—.

nominalkuiset yhdysverbit (*kuumasaumata, kylmähitsata, suojamaadoittaa* ym.) ovat osoittautuneet käyttökelpoisiksi (Saarimaa mp.; Sandeniemi 1955, 300; Vesikansa 1978, 46).

Monet kielenhuoltajien torjumista yhdysverbeistä vaikuttavat nykyään täysin vakiintuneilta ja hyväksyttäviltä. Sanaston koostumus Nykysuomen sanakirjaa täydentävässä julkaisussa Uudissanasto 80 viittaa selvästi siihen, että yhdysverbien osuus suomen sanastossa on kasvanut päin. Tämän teoksen hakusanoista on jo runsas prosentti yhdysverbejä, eikä tähän määrään ole vielä sisällytetty partisiippimuotoisia hakusanoja, jollaiset Saukkosen laskelmassa lienee tulkittu yhdysverbien esiintymiksi. Näitäkin löytyisi Uudissanastosta kymmeniä (*aivo-kuollut, alijäähtynyt, aliohjautuva, esitäytetty, itsekantava, itsekiinnittävä* jne.). Ei myöskään ole vaikea keksiä esimerkkejä yleisessä käytössä olevista yhdysverbeistä, jotka puuttuvat sekä Nykysuomen sanakirjasta että Uudissanastosta, esim. *kestopäällystää, kuivaharjata, pakkolomauttaa, pohjamaalata, tyyppikatsastaa, ulosliputtaa* jne. Runsaasti esimerkkejä uusista nominalkuisista yhdysverbeistä on koonnut Toini Rahtu (pro gradu 1983; ks. myös Rahtu 1984).

Yhdysverbien määrä näyttää siis kielenhuollon sitkeästä vastustuksesta huolimatta kasvavan nopeasti. Kielenhuollon varhaishistorian tarkastelu osoittaa, että yhdysverbejä vastaan on taisteltu niin kauan kuin suomen kieltä ylipäänsä tietoisesti on huollettu ja puhdistettu. Tämä herättää tietysti kysymyksen, kannattaako taistelua ikuisesti jatkaa sen ilmeisestä tuloksettomuudesta huolimatta. Yhdysverbeissä vallitsevat rakennetyypit ovat tosin aikojen kuluessa muuttuneet, ja tässä muuttumisessa on epäilemättä osuutensa myös kielen tietoisella kehittämisellä. Kaiken kaikkiaan näyttää yhdysverbeillä kuitenkin olevan taustatukeaan niin väkeviä muutospaineita, ettei niiden torjuminen tai poistaminen enää ole mahdollista. Kielenhuoltajienkin suhtautumisessa on merkkejä muutoksesta myönteisempään suuntaan (T. Itkonen 1981, 25, 26; Vesikansa 1978, 45—47), joten näyttää siltä, että yhdysverbit ovat tulleet jäädäkseen ja että suomen sananmuodostuskeinot täten ovat hyväksyttävällä tavalla monipuolistuneet. Tämä antaa aiheen tarkastella sitä kehityskulkua, joka nykytilanteeseen on johtanut, sekä niitä voimia, jotka yhdysverbien käyttöä ovat ratkaisevasti edistäneet.

2. Yhdysverbityyppien kehitys vanhasta kirjakielestä nykysuomeen

Suomen kielessä on ollut jonkin verran yhdysverbejä³ todennäköisesti jo ennen kirjakielen perustamista. Näitä esiintyy näet sekä Mikael Agricolan painetuissa teoksissa että samanaikaisissa käsikirjoituksissa. Osa verbeistä on yhteisiä; esim. *poisheittää*⁴, *poisottaa*⁴, *poistulla*⁴, *ristiin-naulita*, *ylösnousta*, *ylitsevoittaa* ja *ympärinskää(n)tä(ä)* tunnetaan sekä Agricolan kirjoituksista, ns. Westhin tekstistä että Upsalan evankeliumikirjan katkelmasta. Westhin ja Agricolan teksteissä esiintyvät useiden kymmenien yhteisten yhdysverbien joukossa mm. nykyäänkin käytössä olevat *matkaansaattaa*, *ylenantaa* ja *ylenkatsoa* sekä *lähestulla*, josta juontuu nykykielen adverbi *lähestulkoon* (Kannisto 1942, 272—276). Yleensä nämä vanhat yhdysverbit koostuvat kahdesta pääosasta (verbi + sitä edeltävä adverbi tai muu määräite), mutta mutkikkaampiakin muodosteita löytyy. Upsalan fragmentin mukaan Pilatus kysyy kansalta (Penttilä 1942, 104): *Pitäkö minun Ristinpälenawlitaan-damahan teijdh[än] — — kwnin[ganna]?*

Yhdysverbien varhaisista käyttäjistä on Mikael Agricola ollut poikkeuksellisen runsaskätinen. Esim. Uudessa testamentissa on n. 760 erilaista yhdysverbiä, joiden esiintymien yhteismäärä on lähes 2900. Esiintymien määrä tekstisivua kohden vaihtelee suuresti; sivulla 489 on ainakin viisitoista yhdysverbiä,⁵ sivulla 417 ei ainuttakaan. Keskimäärää koskevat arviot vaihtelevat neljästä kymmeneen sivua kohti (ks. esim. Heinonen 1972, 116). Yhdysverbejä esiintyy sekä varsinaisessa tekstissä että esipuheissa ja reunahuomautuksissa.

Agricolan yhdysverbit voi rakenteeltaan jakaa kahteen pääryhmään. Näistä ehdottomasti suuremman muodostavat ne verbit, joissa alkuosana on adverbi. Eriyisen suosittuja tässä asemassa ovat tulosijamuotoiset adverbit, esim. *pois*, *ulos*, *ylös*, *jällens* (< *jäljellensä), *alas*, *edes* 'eteen', *ympäri/ympärins*, *sisälle* jne. Yksin tätä tyyppiä on Uuden testamentin kaikista yhdysverbiesiintymistä yli 80 %. Muita alkuosana esiintyviä adverbeja ovat mm. *edel(lä)*, *koos(sa)*, *lässä* (= *läsnä*), *päältä*, *tykönä* ja *yltä*, mutta näiden määrä on vähäinen verrattuna tulosijaisten adverbien runsauteen.

Selvästi pienemmän ryhmän Agricolan yhdysverbien joukossa muo-

³ Tässä tarkoitettuja verbejä on useissa yhteyksissä nimitetty prefiksiverbeiksi, mutta en käytä tätä nimitystä, sillä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kyseisten verbien alkuosa ei ole prefiksiin verrattava sidonnainen morfeemi. Alkuosat voivat esiintyä itsenäisinä sanoina, useimmiten adverbeina, ja sisältävät yleensä vähintään kaksi morfia.

⁴ Upsalan fragmentissa alkuosa ei esiinny muodossa *pois* vaan *poisi* tai *poikes*.

⁵ Laskeminen on hankalaa, koska läheskään aina ei ole mahdollista vetää selvää rajaa finiittimuotoisen yhdysverbin ja adjektiivin tapaan käytetyn partisii-pin välille.

dostavat ne tapaukset, joissa alkuosana on jokin nominin taiputusmuoto. Tällaisia ovat esim. *anteeksiantaa*, *avuksihuutaa*, *kivelläheittää*, *maahanistua*, *pirultariivata* ja *ristiinnaulita*. Useimmissa tapauksissa alkuosa rinnastuu funktioltaan adverbiin, mutta se voi olla muunkinlainen, mm. objektin kaltainen, esim. *eloaleikata*, *riihättappaa*, *sanaasaattaa*. Aivan poikkeuksellista on se, että alkuosana on substantiivin nominatiivimuoto. Tällaisia ovat kuitenkin esim. *kiitosveisata* ja *käsi-käydä* (vrt. viron *kuidas käsi käib?* 'kuinka voit(te), mitä kuuluu?'). Kaikkiaan on Agricolan nominialkuisille yhdysverbeille tyypillistä se, että samaan alkuosaan voi yhdistää suhteellisen harvoja verbejä. Toisin on useimpien adverbialkuisien muodosteiden laita; esim. *pois-* ja *ulos-*alkuisia yhdysverbejä on pitkälti yli sata erilaista.

Mainittujen kahden pääryhmän ulkopuolelle jää vain harvoja tapauksia. Näistä *epätietää* (vain yksi esiintymä) ja *vanhurskauttaa*⁶ ovat huomionarvoisia siksi, etteivät ne ole jaettavissa sanaliitoiksi kuten Agricolan yhdysverbit yleensä (vrt. *ylösnousta* — *nousta ylös*, *ulosmennä* — *mennä ulos* jne.). Verbi *heikkomielistyä* on mielenkiintoinen sikäli, että se näyttää johdetun yhdysadjektiivista *heikkomielinen*, joka vanhassa kirjakielessä merkitsi myös 'hätäntynyt, epäuskoinen'. Tämä muodostustapa ei muutamia erikoistapauksia lukuunottamatta ole ollut käytössä ennen 1900-lukua. Agricola itse lienee pitänyt verbiään epäonnistuneena kokeiluna, koska hän käyttää sitä vain yhden ainoan kerran (Agricola III, 703).

Agricola ei suinkaan ollut ainoa yhdysverbien suosija suomen kirjakielen kehityksen alkutaipaleella. Mm. piispa Eerik Sorolainen viljeli ahkerasti sekä Agricolan teksteistä tunnettuja että mitä ilmeisimmin itse muodostamia yhdysverbejä; jälkimmäisiin kuuluvat mm. *alaspäästää*, *alastuoda*, *edeslyödä* 'riittää' ja *edesmaalata* 'kuvailla'. Mikäli Sorolaisen johdolla toiminut raamatunkäännöskomitea olisi saanut työssänsä suoritetuksi, olisi yhdysverbien määrä Raamatussakin ollut todennäköisesti suuri. Toisin kuitenkin kävi. Ensimmäisen suomenkielisen Raamatun toimitti painoon Eskil Petraeuksen johtama asiantuntijaryhmä, joka suhtautui yhdysverbeihin selvästi epäluuloisemmin. Martti Rapola on arvioinut (1962, 87), että Petraeuksen komitea olisi karsinut pois pe-

⁶ Vaikka alkuosa verbissä *vanhurskauttaa* onkin alkuperältään ja muoto-opilliselta rakenteeltaan jossain määrin kiistanalainen, verbi lienee kuitenkin tajuttu kaksiosaiseksi mm. sen perusteella, että sen rinnalla ovat Agricolasta alkaen esiintyneet adjektiivit *hurskas* ja *vanhurskas*; myös verbi *hurskauttaa* tunnetaan vanhasta kirjakielestä, mutta vasta 1700-luvulta. Viimeistään 1800-luvun alkupuolelta lähtien *van-* on eksplisiittisesti selitetty *vakaa*-sanana genetiiviksi, ks. esim. Renvall 1826 tai Eurén 1860 s.v. *wanhurskas*. Alkuperäisemmäksi rakenteeksi on katsottu tällöin *va'an*, johon viittaavia kirjoitusasuja on löydettävissä mm. Agricolan teksteistä (*waähurskas* ym.). Muista *van-*muotoa koskevista selityksistä ks. SKES s.v. *vanhurskas*.

räti 90 prosenttia Agricolan yhdysverbeistä, mutta systemaattinen laskenta on osoittanut noin viidesosan kelvanneen myös näille Suomen ensimmäisille puristeille (Heinonen 1972, 116). Yleisimpiä yhdysverbejä Uuden testamentin eri-ikäisissä laitoksissa ovat seuraavat:

Agricola 1548	1642 Raamattu	1938 Raamattu
1. ylösnousta (156)	ylösnousta (61)	ristiinnaulita (40)
2. ulosmennä (78)	ylenantaa (52)	vanhurskauttaa (15)
3. ylenantaa (77)	ristiinnaulita (52)	ympärileikata (14)
4. sisällemennä (77)	ylenkatsoa (41)	vastaanottaa (5)
5. edeskäydä (70)	poisottaa (36)	edeltämäärätä (4)
6. uloslähteä (69)	ympärileikata (22)	ylösnousta (3)
7. poismennä (68)	kiinniottaa (21)	läsnäolla (3)
8. poisottaa (62)	poismennä (19)	aikaansaada (3)
9. ristiinnaulita (53)	ulosajaa (15)	uudestisyntyä (3)
10. anteeksiantaa (52)	vastaanottaa (10)	laiminlyödä (2)

(Heinonen 1972, 117)

Agricolan *ulosmennä* on vuoden 1642 Raamatussa yleensä joko muutettu sanaliitoksi *mennä ulos* tai korvattu yksinkertaisella verbillä *mennä*. Vastaavalla tavalla on menetelty myös verbien *sisällemennä*, *uloslähteä* ja *poisottaa* kohdalla, samoin kuin muissakin rakenteeltaan ja merkitykseltään samankaltaisissa tapauksissa. Agricolan *anteeksiantaa* on systemaattisesti purettu sanaliitoksi *antaa anteeksi*, mutta *edeskäydä* on korvattu yleensä toisilla verbeillä, joista tavallisin on *tulla*.

Vuoden 1642 Raamattu ei ollut ainoa teos, jolla oli merkitystä suomen kirjakielen kehittymisen ja vakiintumisen kannalta, mutta joka tapauksessa sekä ensimmäisen kokoraamatun että tämän pohjalta laadittujen uusien laitosten osuus on ollut keskeinen. Yhdysverbien kannalta tämä merkitsi sitä, että suurin osa ennen vuotta 1642 käytössä olleista muodosteista vähitellen unohtui, mutta toisaalta Raamattuun hyväksytyt saivat kirjakielessä entistä vankemman sijan. Painetun kirjallisuuden monipuolistuessa 1700-luvulla yhdysverbien määrä kääntyi jälleen nousuun. Absoluuttisista määristä on toistaiseksi mahdotonta sanoa mitään, mutta määräsuhteiden muutoksista antanee kuvan seuraava laskelma, joka perustuu Vanhan kirjasuomen sanakirjan I osan aineistoon:⁷

⁷ Sanakirjan antamat tiedot eivät kaikilta osin käy yksiin alkuperäisen tekstimateriaalin kanssa. Useat yhdysverbit, joissa alkuosana on substantiivin taivutusmuoto (esim. *avuksihuutaa*), lienee tulkittu sanaliitoiksi ja jätetty tästä syystä pois sanakirjasta. Toisaalta on yhdysverbeiksi tulkittu tapauksia, jotka sanakirjassa annettujen esimerkkien valossa näyttävät aluksi esiintyneen pelkästään sanaliittoina (esim. *ilmi*-alkuiset; *ilmitulla* on kuitenkin esitetty vain sanaliittona s.v. *ilmi*, vaikka siihen on viitattu itsenäisenä haksanana s.v. *ilmetulla*). Laskelmasta on jätetty pois ne tapaukset, joista sanakirja ei mainitse yhtään yhdysverbiesiintymää.

1. 1500-luvun teksteissä esiintyvät yhdysverbit	103 kpl
— näistä käytössä sekä 1500- että 1600-luvulla	9 kpl
— näistä käytössä vielä vuosina 1700—1810	41 kpl
2. 1600-luvulla syntyneet yhdysverbit	19 kpl
— näistä käytössä vain 1600-luvulla	10 kpl
— näistä käytössä sekä 1600-luvulla että v. 1700—1810	9 kpl
3. Vanhan kirjasuomen loppukaudella syntyneet	52 kpl
— näistä käytössä jo 1700-luvulla	45 kpl
— vasta vuosina 1800—1810 käyttöön otettuja	7 kpl

1700-luvulla yhdysverbejä esiintyi huomattavan runsaasti mm. Johan Wegeliuksen postilloissa sekä Johan Frosteruksen ja Kristfrid Ganderin kirjoituksissa. Myös suomenkielisissä almanakoissa, joita oli julkaistu 1700-luvun alkupuolelta lähtien, oli yhdysverbejä paljon, ja etenkin 1700-luvun viimeisten vuosikymmenien ja 1800-luvun alun uusista yhdysverbeistä monet esiintyivät juuri almanakkojen maanviljelystä käsittelevissä kirjoituksissa.

1800-luvun alkupuolella koko suomen vanha kirjakieli joutui ankaran kritiikin kohteeksi. Heikkoudeksi katsottiin mm. se, että kirjakieli perustui yksipuolisesti läntisiin murteisiin. Lisäksi kirjakielen kehitys näytti pysähtyneen, joten myös läntinen kansankieli oli päässyt siitä etääntymään. Uudistamispainetta lisäsi aktiivinen pyrkimys kehittää suomea tieteen, taiteen ja yhteiskuntaelämän kieleksi sekä sivistyneistön puhekieleksi. Suomalaisuusaatteen innoittamat kielenhuoltajat halusivat myös perata pois kaikki kieleen pesiytyneet muukalaisuudet ja estää uusien kotiutumisen. Kuten edellä esitetty Renvallin sitaatti osoittaa, tällaisiksi muukalaisuuksiksi laskettiin myös yhdysverbit.

1800-luvun puoliväliin tultaessa uudistusvaiheen kiivaimmat myrskyt olivat jo takana päin. Tuhansittain uusia sanoja oli luotu kirjakielen tarpeita varten, ja työn satoa ryhdyttiin kokoamaan sanakirjoihin. 1800-luvun loppupuolen yleissanakirjoista ensimmäinen oli Daniel Europaeuksen *Svenskt-Finskt Lexikon* (1853). Seuraavaksi ilmestyi G. E. Eurénin *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja* (1860), joka oli eräänlainen välityö Elias Lönnrotin suurta *Suomalais-ruotsalaista sanakirjaa* odoteltaessa (1866—1880). Ahkera leksikografi oli myös Ferdinand Ahlman, jonka *Svensk-Finsk Ordbok* ilmestyi ensi kertaa 1865. Kaksipuolisen sanakirjan Ahlman toimitti 1874, ja tämä ilmestyi vielä myöhemminkin (1883—1884) uusittuna laitoksena. (1800-luvun muista sanakirjoista ks. tarkemmin Häkkinen 1987.)

Kun kielen kehittäjien vastustus oli selvästi kohdistunut yhdysverbeihin ja kun sanaston kehittäjillä ja sanakirjan kirjoittajilla useimmi-

ten oli vankka fennistinen tausta, olisi yhdysverbiin luultu kadonneen kielestä lopullisesti 1800-luvun kuluessa. Sanakirjamateriaali todistaa kuitenkin aivan muuta. Yhdysverbiin kohtaloita selvittääkseni olen käynyt läpi useita 1800-luvun loppupuolen sanakirjoja: Daniel Europaeuksen *Svenskt-Finskt Lexikon* (1853); A. E. Strählmanin Ruotsalais-Suomalainen luettelo tavallisista Wirka- ja Lakisanoista (1866); Ferdinand Ahlmanin *Svensk-Finsk Ordbok* (1874); Elias Lönnrotin Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1866—1880) sekä tähän toimitettu lisävihko (1886); Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran teettämä Ruotsalais-suomalainen Wirkakielen Sanasto (1882) sekä tässä olevan aineiston pohjalta toimitetut *Svensk-Finsk Lag- och Kurialterminologi* ja Suomalais-Ruotsalainen Laki- ja Wirkakielen Sanasto (molemmat 1883). Laki- ja Wirkakielen sanastot valitsin tutkimuskohteiksi sen vuoksi, että myös juridiikan kielellä on pitkäkööt perinteet ja monet yhdysverbit soveltuvat tyylliltään osaksi jäykkää ja mahtipontista asiaprosaa, jollaista Wirkakieli usein edustaa.

Yhdysverbiin määrän suhteen Europaeuksen sanakirja edustaa selvästi eräänlaista aallonpohjaa. Monissa tapauksissa, joissa sekä aikaisemmin että myöhemmin on yleisesti käytetty yhdysverbejä, Europaeus valitsee sanaliiton tai yksinkertaisen verbin. Sekä Ahlman että Lönnrot käyttävät esim. jo vanhasta kirjakielestä tuttua verbiä *edesantaa* merkityksessä 'angiva', mutta Europaeuksella on *ilmoittaa*, *antaa ilmi l. ylös, kantaa (j.kun) päälle*. Ruotsin verbiä *frambära* vastaa sekä Ahlmanilla että Lönnrotilla vanha *edeskantaa*, kun taas Europaeus tarjoaa vastineeksi verbejä *tuoda*, *viedä*, *kantaa*; *sanoa*. Jo Agricolan teksteistä tutut *ulospuhua* ja *ulossanoa* ovat kelvanneet sekä Ahlmanille että Lönnrotille, mutta merkityksessä 'puhua, lausua (selvästi)' niitä Europaeuksen sanakirjassa vastaa *ääntää*, *puhua*, *sanoa*, *virkkaa*. Toisaalta verbillä *ulossanoa* on tähän aikaan ollut myös merkitys 'sanoa irti', jolloin Europaeuksen vastineita ovat mm. *ylös-sanoa* tai *epuuttaa* (sopimus); *antaa ero-käskyn l. poiskäskyn*. Europaeus on selvästi pyrkinyt välttämään yhdysverbejä, mutta silti niitä hänenkin sanakirjastaan löytyy kymmeniä.

Laadullisesti Europaeuksen yhdysverbit edustavat tärkeää käännekohtaa. Sen jälkeen kun vanhimmista nomini-alkuisista yhdysverbeistä oli kelpuutettu käyttöön vain muutamia vakiintuneita tapauksia (esim. *ristiinnaulita*, *vanhurskauttaa*), ei tämän tyyppin verbejä juurikaan syntynyt lisää, eikä näissä vakiintuneissakaan muodosteissa alkuosan nomini käytännöllisesti katsoen koskaan ollut nominatiivimuotoinen. Europaeuksen sanakirjasta löytyy kuitenkin lukuisia yhdysverbejä, joiden alkuosa on nimenomaan nominatiivimuotoinen substantiivi. Näitä ovat mm. *alaosittaa*, *palovakuuttaa*, *puolipohjata*, *puolisuuolata*, *syyskyn-*

tää, tulikivittää, valokuvata, valtatieturoita, voittoriemuuta, väkivallata, välilehdittää, välimerkitellä ja välimerkittää. Muutamat näistä ovat käytössä edelleenkin, vaikka osa onkin saanut väistyä paremmiksi arviointujen ilmausten tieltä. Verbiä *puolisuolata* vastaa nykyään joko *riimisuolata* tai *tuoresuolata*; *syyskyntää* on joko *syystä* tai *suorittaa syyskyntö*; *tulikivittäminen* on vaihtunut *rikittämiseksi*, kun vanhastaan *tulikiveksi* nimitettyä ainetta on lyhyemmin alettu kutsua Volmari Kilpisen sepittämällä uudissanalla *rikki*. Oudolta näyttävä *valtatieturoita*⁸ oli kömpelö yritys välttää liian suora käänнос ruotsin ilmauksesta *kannstöpa* (*i politik*), jonka vastineeksi myöhemmin on vakiintunut *valaa kannuja* tai *politikoida*. Yritys käy ymmärrettävämmäksi, kun muistaa, että 1800-luvun puolivälissä pyrittiin visusti välttämään kaikkia vierasperäisiä sanavartaloita tai niistä muodostettuja johdoksia eikä esim. ruotsin *politik*-sanaakaan haluttu nykyiseen tapaan suomentaa *politiikaksi* vaan vastineeksi tarjottiin mm. *valtataito*, *hallitustaito*, *hallitustapa*, *hallitusmuoto*, *hallitustaidollisuus*, *valtataidollisuus*, ironisessa mielessä myös *sukkeluus*, *kavaluus*. Sekä Lönnrot että Ahlman mainitsevat myös verbin *valtatieturoita* omissa sanakirjoissaan, minkä lisäksi on tarjolla muitakin rakenteeltaan vastaavia synonyymeja. Verbi *voittoriemuuta* 'viettää voitonjuhlaa' toistuu sekä Lönnrotilla että Ahlmanilla, samoin *väkivallata*, joka myöhemmin on korvattu ilmauksilla *maata väkisin* tai *raiskata*.

Nominatiivialkuisten yhdysverbien lisäksi Europaeuksen sanakirjassa on myös vanhantyyppisiä, joskaan ei sinänsä välttämättä vanhoja muodosteita, joiden alkuosana on adverbi tai nominin taivutusmuoto. Tällaisia ovat mm. *alaspainaa*, *alaspolkea*, *allekirjoittaa*, *edesauttaa*, *edesvastata*, *jälkeensäätää*, *laiminlyödä*, *läpikutoa*, *läpipalmikoita*, *läpikatsaista*, *matkaansaattaa*, *peräänkuuluttaa*, *poisryöstää*, *ristiinnaulita*, *vanhurskauttaa*, *ylenantaa*, *ylenkatsoa*, *ylitsekäydä*, *ylösajatella*, *ylössanoa* ja *ympärileikata*. Näistä useimmille Europaeus esittää myös suomenkielisiä synonyymeja, jotka eivät ole yhdysverbejä. Kun siis yhdysverbejä tähän aikaan periaatteessa pyrittiin välttämään ja kun tarjolla todistettavasti olisi ollut muitakin vaihtoehtoja, täytyy yhdysverbien mukanaolon selittyä niiden vakiintuneisuudesta.

Sekä Lönnrotin suursanakirjassa että Ahlmanin ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa (1874)⁹ on yhdysverbejä vielä paljon enem-

⁸ Tämän tapaiset verbit muodostettaisiin nykyään johtimella *-Oida*, mutta tämä on alkanut voittaa alaa kirjakielissä vasta 1880-luvulta lähtien. Esim. Lönnrotin ja Ahlmanin sanakirjoissa ovat *-Oita*-johdokset lähes yksinomaisia, mutta Arvi Jännes käyttää vuonna 1887 ilmestyneessä Ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassaan melko johdonmukaisesti *-Oida*-johdoksia.

⁹ Läheskään kaikkia yhdysverbejä ei ole mainittu sanakirjan suomalais-ruotsalaisessa osassa.

män kuin Europaeuksella. Näistä yhteisiä on ainakin 85 kappaletta, ja joukkoon kuuluu sekä adverbi- että substantiivialkuisia. Edelliseen ryhmään kuuluvat mm. *alaspainaa, alaspolkea, allekirjoittaa, edesantaa, edesauttaa, edeskantaa, edestuada, edesvastata, eteenkirjoittaa, eteenottaa, ilmiantaa, irtisanoa, jälkeensäätää, laiminlyödä, läpikatsoa, läpikkeitä, läpikostuttaa, läpikuumentaa, läpikylmää, läpikäydä, läpileikata, läpiliottaa, läpilukea, läpimurtaa, läpinähdä, läpisahata, läpiselata, läpitutkia, läpivetää, sisäänkirjoittaa, ulosottaa, ulospanna* (Lönnrotin lisävihossa), *ulospuhua, ulossanoa, ulossuurittaa, yksinoikeuttaa, ylenantaa, ylenkatsoa, ylikatsoa, yli(tse)puhua, ylläpitää, ylöskantaa, ylöskirjoittaa, ylöslykätä, ylösottaa, ylöspanna, ylössanoa, ympärileikata, ympäripiirittää, ympärisulkea ja ympärivallittaa*. Kiinnostavamman ryhmän muodostavat kuitenkin ne verbit, joissa alkuosana on nominatiivimuotoinen substantiivi tai erityinen, vain yhdyssanojen määriteosana esiintyvä perusmuoto. Tätä tyyppiä edustavat mm. *alaoittaa, etukuormata, etulastata, ivamukailla, karkeishakata, karkeishöylätä, karkeistahota, karkeisviilata, pakkoverottaa, palovakuuttaa, paloverottaa, puolianturoita, puolipohjata, puolisuusolata, riivisuusolata, siliviilata, sukulunastaa, syysajaa, syyskyntää, takavarikoita, tuomioisvahvistaa, valkomaalata, valtatieturoita, valtioviisastella, verokirjoittaa, voittoriemuita, väkivallata, välilehdittää ja välimerkittää*, joista pieni osa oli jo aikaisemmin esiintynyt Europaeuksen sanakirjassa. Koska verbityyppi oli uusi, esiintyi sekä Ahlmanin että Lönnrotin sanakirjassa ymmärrettävästi myös toisesta puuttuvia verbejä. Lönnrot mainitsee tällaisista mm. *esikuvata, esimiehitä, esimuurata, esiturvata, haaksirikkoutua, henkivakuuttaa, korkolaputtaa, käsipuittaa, riivisuusolata* (Ahlmanilla vain riivisuusolata), *puolipäivällistää, rautahelottaa, rautavedottua 'magnetisoitua', takavaarikoita, takavaarikoittaa, vaimoväestää 'jahdata tyttöjä', valkoparkita ja väkivalloittaa*. Lönnrotin lisävihkosta löytyvät lisäksi *salakapakkoita ja ulkokullailla*. Ahlman esittää puolestaan mm. verbit *alusmuurata, esisanoa, hajatapella, henkikirjoittaa, höyryvarata, johtosoitella 'soittaa alkusoitto', juhlaivalkeilla, kalkkimaalata, keltamaalata, keltapainaa, kirjojakoa, korkoneulaa, korko-ommella, korukirjoittaa, kuorukuvioittaa, lahjavarustaa, limisaumata, painekuvata, painokirjata, pohjamaalata, pohjamuurata, poltemerkittä, punakuumentaa, punamaalata, päätösvahvistaa, salamurhata, seka-siityttää ja seksuorittaa* (molemmat 'risteyttää'), *silihöylätä, silimaalata, taakikäntää 'kääntää laiva vastatuulen kautta', tasahöylätä, tasaveistää, tervetulettaa, tulikivetä, uudisrakentaa, valepukea, valevaatetta, valkovasketa, valtaoikeuttaa, valtioviisailta, vesimaalata, vuorokirjeillä, välimerkitä, väliseinittää, väliseinätä ja väliväärentää*.

Tutkimani laki- ja virkakielen sanastot ovat aihepiiriltään ja materi-

aaliltaan olennaisesti edellä mainittuja sanakirjoja suppeampia. Näin ollen yhdysverbien kokonaismääräkin jää pienemmäksi kuin tutkituissa yleissanakirjoissa. Kaikki verbit eivät kuitenkaan ole samoja kuin edellä mainituissa lähteissä. Näistä muista lähteistä puuttuvista yhdysverbeistä adverbialkuisia ovat *aikaansaada*, *esiinantaa*, *esiinvetää*, *eteenasettaa*, *eteenpanna*, *julkiasettaa*, *julkilukea*, *julkipanna*, *liaksivaatia*, *poiska-valtaa*, *poiskieltää*, *poiskirjoittaa*, *päältäpäinottaa*, *sisälleviedä*, *sisäänajaa*, *sisäänkirjoituttaa*, *takaisinlunastaa*, *takaisinlykätä*, *takaisinmäärätä*, *takaisinvaihettaa*, *takaisinvoittaa*, *ulosajaa*, *ulosasettaa*, *ulosha-kea*, *ulosheittää*, *uloskaupita*, *ulosklareerata*, *uloslainata*, *uloslaskea*, *ulosmaksaa*, *ulosmäärätä*, *ulospeijata*, *ulostarjota*, *ulostulla*, *ulosvaa-tia*, *ulosäännöstää*, *vastaansanoa*, *väärinkäyttää*, *yhdessäsiittää* ja *yh-teensovittaa*. Nominin taiputusmuoto on alkuosana seuraavissa: *al-kuunpanna*, *asiaanvoittaa*, *hyväksilukea*, *perinnöksilunastaa*, *sukuun-lunastaa*, *todeksinäyttää*, *toteennäyttää*. Substantiivin nominatiivimuoto on tässä materiaalissa suhteellisen harvinainen, mutta esimerkkejä tästäkin löytyy: *pakkolunastaa*, *pakkoluovuttaa*, *salajuonitella*, *sivunu-meroita*, *sivunumeroittaa*, *takuumerkitä*, *tasamitata* ja *välihaudata*. Tä-hän on käytännössä lisättävä ne verbit, jotka esiintyvät muissakin sana-kirjalähteissä, nimittäin *alaosittaa*, *etuoikeuttaa*, *henkikirjoittaa*, *palo-vakuuttaa*, *salamurhata*, *sukulunastaa*, *uudisrakentaa*, *valtaoikeuttaa*, *vastakirjoittaa*, *verokirjoittaa* ja *väkivallata*. Näin ollen nominatiivial-kuisten yhdysverbien osuus ei laki- ja virkakielessäkään jää vallan vä-häiseksi. Yhdysverbejä on vuoden 1882 aineskokoelmassa selvästi enemmän kuin varsinaisissa sanakirjoissa, ja tästä voi päätellä yhdys-verbien osuuden todellisessa kielenkäytössä olleen suurempi kuin nor-matiivisiksi tarkoitetuissa esityksissä.

Edellä mainituissa luetteloissa ei ole mainittu kaikkia 1800-luvun loppupuolella käytössä olleita yhdysverbejä. Eräät ovat jääneet mainitsematta siksi, etteivät ne luontevasti sovi mihinkään käsiteltyyn ryh-mään. Muutamat ovat selviä mukaelmia ruotsin verbeistä. Näihin kuu-luu mm. jo Kristfrid Gananderin sanastokokoelmista Renvallille ja siitä edelleen Lönnrotille periytynyt *huitliimata* (< *hvitlimma*), joka merkitsee lähinnä 'rapata, laastita'. Lönnrot mainitsee nykyäänkin arkisessa käytössä tavallisen verbin *huushollata*. Lönnrotin *äksmiitata* 'beräkna ungefärligen, anse', joka fonotaksinsa perusteella näyttää yhdysverbil-tä, lienee eräänlainen versio verbistä *estimera*, jolla ruotsissakin on SAOB:n mukaan ollut lukuisia kansanomaisia varianteja, esim. *ex-mentera*, *extimera*, *exmera*. Muita Lönnrotin kummallisuuksia ovat *kurpiinata* 'tvinga till bekännelse' sekä lisävihkon *ramariikata* 'prata strunt, skissa' ja *äksläntätä* 'grassera, fäkta, krångla'. Huomionarvoi-sempiä ovat *epä*-alkuiset verbit, joissa alkuosa on oikeastaan kieltover-

bin partisiippi. Tämä tyyppi esiintyi satunnaisesti jo Agricolalla, ja muutama *epä*-alkuinen verbi tunnetaan myös vanhan kirjakielen loppukaudelta (*epäkunnioittaa, epäluulla, epätoivoa*). Sekä Lönnrot että Ahlman mainitsevat verbin *epäjumaloita*, minkä lisäksi Ahlmanilla on myös *epäarvoittaa, epäluotattaa, epäsointua* ja *epätajouta*. Lönnrotin sanakirjasta löytyy vanha *epäluulla*. Verbityypin kotiutuminen oli kuitenkin hidasta ja vaivalloista. Vielä vuoden 1916 Virittäjässä halusi E. G. Palmén työntää ”kieleemme rikkaläjälle” epäonnistuneen verbin *epäonnistua* (103—104). Nykyään *epäonnistua* on täysin vakiintunut, ja sen lisäksi muita Nykysuomen sanakirjan hyväksymiä *epä*-alkuisia verbejä ovat *epäjumaloita* (vrt. yllä), *epäkansallistaa, epäkansallistua, epämuodostaa* ja *epämuodostua*. Aivan oman ryhmänsä vanhojen yhdysverbien joukossa muodostaa mm. Europaeuksen mainitsema *tietä(ä)antaa* ’anslä’, jossa alkuosana on verbin infinitiivi. Muut mainitsematta jääneet yhdysverbit eivät rakenteeltaan ole erityisen huomionarvoisia. Kaikkiaan kokoamani aineisto sisältää 353 1800-luvun loppupuolen yhdysverbiä. Näistä 119 tapauksessa alkuosana on perusmuotoinen nomini. Nominin taivutusmuoto on alkuosana 23 verbissä. Adverbiaalkuisten verbien joukko on siis vielä enemmistönä, mutta ei enää lainkaan niin selvästi kuin se oli ollut vanhassa kirjakielissä 1800-luvun alkupuolelle asti.

Yksi nykyään produktiivinen yhdysverbien tyyppi edellä esitellystä aineistosta kuitenkin puuttuu täysin, *-inen*-loppuisista yhdysadjektiiveista muodostetut verbit (tyyppi *ajanmukaistaa, järkiperaistää, yksinkertaistaa*). Tätä edusti aikoinaan jo Agricolan *heikkomielistyyä*, ja rakenteeltaan vastaava muodoste on myös Lönnrotin *puolipäivällistää* ’spisa middag’. Tämä on kuitenkin johdos substantiiviksi leksikaalistuneesta johdoksesta *puolipäivällinen* ’middagsmåltid’, joten se ei sovi esimerkiksi adjektiivikantaisesta yhdysverbistä. Oireita tämän tyypin syntymisestä löytyy jo J. A. Hahnssonin etc. toimittamasta sanakirjasta *Svenskt-Finskt Lexikon* (1899), esim. *ajanmukaistuttaa* ’modernisera’, mutta yleensä tällaiset verbit ajoittuvat vasta 1900-luvun puolelle. Knut Cannelinin Suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa vuodelta 1908 tyyppi on jo selvästi vahvemmin esillä, joskin täsmälleen oikean johdostyyppin valinta näyttää tuottaneen hankaluuksia (esim. *johdonmukaisentaa, nykyaikuis(tut)taa, yksinkertaisentaa, yksinkertaistuttaa*). Tämä adjektiivikantainen yhdysverbityyppi on siinä mielessä huomionarvoinen, ettei siihen kuuluville sanoille useinkaan ole osoitettavissa tarkkaa yhdysverbivastinetta ruotsista. Vastine saattaa olla mm. sanaliitto, esim. *johdonmukaistaa ~ bringa i konsekvens, göra konsekvent*, vierasperäinen verbi, esim. *nykyaikaistaa ~ modernisera*, tai prefiksiverbi, joka ei ole morfologisesti ekvivalentti suomen yhdysverbin kanssa, esim. *yksinker-*

taistaa ~ förenkla. Tällaiset yhdysverbit ovat suomen sananmuodotuksen kannalta yhtä luonteviä kuin adjektiiveista johdetut verbit yleensäkin.

Edellä olevassa historiallisessa katsauksessa on hahmottunut suomen yhdysverbien kolmen sukupolven päälinjat. Vanhinta kerrostumaa edustavat adverbialkuiset verbit, joiden valtakausi on jatkunut kirjakielteen luomisesta 1800-luvulle asti. 1800-luvun loppupuolella on tämän rinnalle noussut nominaalkuisten verbien tyyppi, jolle tunnusomaista on alkuosan perusmuotoisuus. Nuorinta, 1900-luvulle ajoittuvaa polvea edustavat yhdysadjektiiveista muodostetut verbit. Lisäksi on kaikkina aikoina ollut jonkin verran yhdysverbejä, joiden alkuosana on nominin taivutusmuoto. Kaikkiin kerrostumiin liittyy uusia sanoja jatkuvasti, joskin näistä vanhin on selvästi jäämässä taka-alalle. Muutamat erityisen suositut partikkelit, esim. *ali* ja *yli*, riittävät kuitenkin takuiksi siitä, ettei tämäkään tyyppi aivan pian pääse muuttumaan epäproduktiiviseksi.

3. Yhdysverbien elinvoiman salaisuus

Mistä syystä yhdysverbit jatkuvasti lisääntyvät, vaikka ne tämän tästä on tuomittu epäsuomalaisiksi ja kieleen sopimattomiksi? Syitä on monia, joten seuraavassa katsauksessa minun on tyydyttävä ottamaan esiin vain tärkeimmät.

3.1. Vieraiden kielten malli

Kielikontaktit ja niiden mukanaan tuomat vaikutteet kuuluvat jokaisen luonnollisen kielen normaaliin elämään. Myös suomen kielessä on tapahtunut monia tärkeitä rakennemuutoksia, jotka selittyvät naapurikielten vaikutuksesta. Tällaisia ovat mm. perussanajärjestyksen muuttuminen, adjektiiviattribuutin kongruenssi, verbien liittomuodot, monet konsonanteissa tapahtuneet äänne muutokset, mahdollisesti myös passiivi ja nominaalilause tyyppin väistyminen päälausefunktiosta, puhumattakaan tuhansista lainoista ja käännöslainoista. Monet suomen yhdysverbit ovat epäilemättä syntyneet jäljiteltäessä muiden kielten ilmaisutapaa erityisesti silloin, kun on käännetty kielestä toiseen. Tämän ei kuitenkaan pitäisi ilman muuta merkitä sitä, että näin muodostettuja sanoja ryhdyttäisiin automaattisesti vastustamaan. Eihän näin menetellä yhdyssubstantiivienkaan kohdalla. Ei ole sattumaa, että englannissa on *self-service*, *black list*, *weekend*, *fish-sticks*, *chain reaction*, *ghost-*

writer, ruotsissa vastaavasti *självbetjäning*, *svart lista*, *veckoslut*, *fisk-pinnar*, *kedjereaktion*, *spökskrivare* sekä suomessa *itsepalvelu*, *musta lista*, *viikonloppu*, *kalapuikot*, *ketjureaktio* ja *haamukirjoittaja*. Pitäisikö meidän lakata puhumasta *peruskoulusta* vain siksi, että ruotsissa on *grundskola*, tai *substantiivitaudista*, koska ruotsalaisillakin on kiusanaan *substantivsjuka*? Samassa kulttuuripiirissä puhutaan samoista ilmiöistä, käytetään samantapaisia hyödykkeitä ja kärsitään samoista ongelmista, joten on pelkästään luonnollista, että myös ilmaisukeinot yhdenmukaistuvat. Myös ruotsin yhdysverbejä on vainottu niiden vierasperäisyyden takia, mutta taistelu on päättynyt yhdysverbien vastustajien tappioon jo huomattavasti aikaisemmin kuin suomessa. Sitä paitsi on voitu osoittaa, että yhdysverbejä, myös deverbaalisista substantiiveista johdettuja ja nominialkuisia, on ollut Skandinavian muinaiskielissä jo ennen latinan ja saksan vaikutuksen alkamista, ja esim. muinaisruotsista on tyyppiä *korsfästa*, *våldtaga* edustavia yhdysverbejä kirjattu 144 kappaletta. Yhdysverbejä esiintyy kyllä huomiota herättävän runsaasti siinä kirjallisuudessa, joka on ollut latinan voimakkaan vaikutuksen alaisena (esim. Vadstenan luostarissa käytetty kirjakieli), mutta tämä ei merkitse sitä, että kaikki yhdysverbit olisivat syntyneet ilman muuta ja yksinomaan latinan vaikutuksesta. (Ks. tarkemmin Johannisson 1954.)

Kaikki käänöslainoilta näyttävät yhdysverbit eivät välttämättä suomessakaan ole sellaisia. Esim. Elias Lönnrotin käyttöön ottama *henkivakuuttaa* on vanhempi kuin ruotsin *livförsäkra*. Jos siis jotakin on lainattu ruotsista, se on kätevä sananmuodostustapa eikä suinkaan yksityinen sana. Sitä paitsi naapurikielen malli ei oikeastaan riitä syyksi käänöslainan muodostamiselle. Ruotsissa on tuhansittain yhdysverbejä, joita suomessa ei ainakaan toistaiseksi ole edes yritetty korvata yhdysverbillä. Malli on siis vain edellytys käänöslainan muodostamiselle, mutta muista tekijöistä riippuu, noudatetaanko mallia vai ei.

3.2. Kielen omat rakenteelliset edellytykset

Suomensukuisissa kielissä perussanajärjestyksestä on vanhastaan hallinnut sääntö, jonka mukaan määrite sijoittuu pääsanansa edelle. Myös verbin määritteiden paikka on ollut verbin edellä. Toisaalta kaikkien maailman kielten syntaksia hallitsee universaali tendenssi, jonka mukaan semanttiset kokonaisuudet pyrkivät muodostamaan myös syntaktisia kokonaisuuksia. Toisin sanoen merkitykseltään yhteen kuuluvat lauseen osat ovat lauseessa lähekkäin. Yleisesti hyväksytyyn käsitykseen mukaan yhdys sanat syntyvät usein sanaliitosta tiivistymällä (ks. esim. E. Itko-

nen 1966, 235). Kun kaikki edellä mainitut tendenssit lasketaan yhteen, saadaan tulokseksi, että verbin määritteiden alkuperäinen paikka on ollut verbin edellä, ja mikäli määrite ja verbi ovat muodostaneet kiinteän semanttisen kokonaisuuden, ne ovat muodostaneet yhdyssanan. Käsitteäkseni ei ole mitään ratkaisevaa syytä, miksi tämäntapainen tiivistyminen olisi mahdollista nomineissa mutta ei verbeissä. Joka tapauksessa suomen etäsukukielissä, esim. ugrilais- ja permiläiskielissä, on yhdysverbejä, joiden voi selittää syntyneen juuri näin. Missään tapauksessa vogulin *jol-xuji* 'käydä makaamaan', *jol-pojti* 'lakata', *kon-kwäli* 'mennä ulos' ja monet muut samankaltaiset muodosteet eivät ole syntyneet latinan, saksan tai ruotsin kielen vaikutuksesta.

3.3. Partisiippien kaksoisrooli

Verbin nominaalimuodot ovat sanaluokkajaon kannalta hankala ryhmä, koska niillä on sekä verbin että nominin ominaisuuksia. Syntaktiselta käytöltään partisiipit muistuttavat adjektiiveja, joskin niillä puhtaana adjektiivifunktion lisäksi on myös muita tehtäviä. Kun partisiippeja käytetään adjektiivin tapaan, on pelkästään odotuksenmukaista, että niihin pyritään soveltamaan myös adjektiiveille ominaisia sananmuodostuskeinoja. Partisiipit eivät mitenkään ratkaisevasti eroa johdetuista adjektiiveista, ja esim. suomen ensimmäisen partisiipin tunnus on historiallisesti tekijännimen johdin, jonka vastineita käytetään sukukielissä sekä substantiivien, adjektiivien että partisiippien muodostamiseen. Toisaalta sukukielissä saatetaan muodostaa partisiippeja aineksilla, joita suomessa käytetään pelkästään johtimina. Esim. lapin partisiipin preesens rinnastuu suomen *-jA*-suffiksilla muodostettuihin tekijännimiin.

Paineita yhdysverbien suuntaan aiheuttaa se, että partisiippeja käytetään toisaalta adjektiiveina, toisaalta verbin liittomuotojen osana. Kaksoisroolista ei koidu ongelmia niissä tapauksissa, joissa yhdysverbi on johdettu yhdysnominista (tyyppi *valokuva* – *valokuvata*), koska yhdysosia ei missään tapauksessa ole mahdollista erottaa toisistaan. Pulmia esiintyy ennen kaikkea siinä vanhimmassa yhdysverbityypissä, jonka rinnalla myös sanaliitto on mahdollinen. On helppoa *antaa ilmi rikollinen* ja *saada aikaan parannuksia*, ja yhtä helppoa on todeta, että *rikollinen on annettu ilmi* ja *parannuksia on saatu aikaan*. Mutta sitten, kun on aika ryhtyä puhumaan *ilmiannetusta rikollisesta* ja *aikaansaaduista parannuksista*, ei sanaliiton käyttäminen olekaan enää luontevin ratkaisu, ei varsinkaan, jos on puhuttava *äskettäin ilmiannetusta rikollisesta* tai *neuvotteluissa aikaansaaduista parannuksista*. Kun partisiippi

on attribuuttina, ei adverbia (tässä *ilmi, aikaan*) voi missään tapauksessa sijoittaa verbinmuodon jälkeen samalla tavoin kuin normaaleissa finiittimuodoissa. Kun adverbi joutuu pääsanansa edelle, siihen alkaa vaikuttaa sama tiivistymistendenssi, joka yleensäkin muuttaa sanaliittoja yhdyssanoiksi. Tendenssi korostuu, jos määreitä on useampia.

On myös tapauksia, joissa partisiippien tunnuksia käytetään adjektiivinjohtimien tapaan. Leksikaalistuneita, partisiipilta näyttäviä muotoja voidaan tällöin käsitellä kuin mitä tahansa nomineja ja liittää niihin tarpeen mukaan erilaisia lisämääritteitä. Tätä tyyppiä edustavat mm. *aivokuollut, kaupunginvaltuutettu, kirjanoppinut, kullankellertävä, puolikuollut, valekuollut, vastasyntynyt* ja *yleispätevä*. Näiden rinnalla ei koskaan käytetä rakennesiltaan identtistä finiittimuotoista yhdysverbiä tai sanaliittoa, joten niitä ei myöskään voi varsinaisesti pitää minkään verbin partisiippimuotoina. Raja todellisten ja ”valepartisiippien” välillä ei kuitenkaan ole selvä tai vakaa, ja mikäli semantiikka antaa myöten ja pragmatiikka tätä vaatii, saattaa alkuaan yksinomaisesti partisiippina käytetyn muodon rinnalle syntyä kokonainen taivutusparadigma. Esim. partisiipilta näyttävä *vaalioikeutettu* on ollut käytössä jo 1870-luvun valtiopäivien asiakirjoissa, ja tästä olisi varsin helppo muodostaa myös täysiparadigmainen yhdysverbi *vaalioikeuttaa* ’myöntää vaalioikeus’; vrt. *etuoikeutettu* ja *etuoikeuttaa*, joista jälkimmäinen on esiintynyt Ahlmanilla ainakin jo v. 1872.

3.4. Suomen sananjohdon mahdollisuudet ja rajoitukset

Suomessa on runsaasti johdinsuffikseja, joiden avulla nominivartaloista voidaan derivoida verbejä. Toisaalta ei ole mitään ehdotonta rajoitusta, jonka mukaan näitä suffikseja saisi liittää vain yhdistämättömiin nomineihin. Kun substantiivista *pommi* voidaan muodostaa verbi *pommittaa*, miksei substantiivista *lentopommi* voitaisi johtaa verbiä *lentopommittaa*? Kieleen on joka tapauksessa kotiutunut suuri joukko tämän johdostyyppin edustajia (*valokuvata, polkupyöräillä*), jotka eivät kielenkäyttäjissä herätä minkäänlaista kummastusta tai vastareaktiota. On luonnollista, että uudet sanat aluksi tuntuvat oudoilta, mutta tämä ei ole riittävä syy ryhtyä niitä torjumaan. Eihän esim. *pommittaa*-verbikään ole vielä kovin vanha, vaikka se nykyään tuntuu ainoalta mahdolliselta tämän merkitysisällön ilmaukselta. Vielä 1800-luvun puolivälissä sama merkitys ilmaistiin sanaliitoilla *heittää tulipummilla* tai *ampua tulipummilla*.

Vaikka johtimien avulla voi ilmaista monia seikkoja, niillä ei voi tuoda esiin kaikkea käytännössä tarpeellista. Jos on ilmaistava verbaalisesti sellaisia merkityssisältöjä, joita varten ei ole olemassa erityisiä johtimia, on joko otettava käyttöön yhdysverbejä tai ilmaistava kyseinen merkitys lauseen nominaalijäseniä lisäämällä. Substantiivitaudin vaara on tällöin lähellä, sillä yhdysverbejä itsepintaisesti vältettäessä verbisysteemi välttämättä köyhtyy verrattuna substantiiveihin, joiden kohdalla entistä mutkikkaampien ja täsmällisemmin määriteltyjen käsitteiden ilmaiseminen käy helposti päinsä uusia yhdyssanoja muodostamalla ja määriteosia lisäämällä.

3.5. *Sanaston aukot*

Koska ilmaisutarpeet muuttuvat maailman muuttuessa, ei kielessä voi olla valmiina aineksia kaikkien uusien merkityssisältöjen ilmaisemista varten, vaan niitä on luotava lisää. Uudissanoja on usein käytännöllistä muodostaa siten, että perusosana käytetään jo ennestään tunnettuja elementtejä ja näihin lisätään täsmentäviä aineksia. Jos tarvitaan uusia verbejä, näitä pitäisi voida muodostaa sekä johtamalla että yhdistämällä sen mukaan, mikä ratkaisu on käytännössä tarkoituksenmukaisempi. Esim. tekniikan kielessä on alan jatkuva ja nopea uudistuminen pakottanut luomaan runsaasti uudissanoja, ja koska sanojen avulla on usein kuvattava prosesseja, ovat monet uudissanat ymmärrettävästi verbejä. Näin ollen on pelkästään odotuksenmukaista, ettei yhdysverbejä ole voitu eikä haluttukaan välttää (vrt. s. 8—9). Toisaalta lähes jokainen nyky-yhteiskunnassa elävä ihminen joutuu jollakin tavoin tekemisiin tekniikan kanssa, joten tarkkaa rajaa tekniikan sanaston ja muun leksikon välille on turha ruveta vetämään. Sama sananmuodostusmalli on sitä paitsi käyttökelpoinen muuallakin kuin tekniikan kielessä.

Joskus tarjolla olevat leksikaaliset ilmaisukeinot tuntuvat edustavan väärää sanaluokkaa. Toimintaa ilmaistaan yleensä verbillä, mutta löytyy tapauksia, joissa sopivaa verbiä ei yksinkertaisesti ole käytettävissä. *Ohimarssi* viittaa prosessiin, mutta ei ole verbiä, joka ilmaisisi täsmälleen saman merkityssisällön. Sanaliitto *marssia ohi* tulee usein kysymykseen, mutta se voi viitata muuhunkin kuin tässä tarkoitettuun sotilaalliseen toimintaan. Daniel Europaeus ratkaisi ongelman suomentamalla ruotsin vastaavan verbin *defilera* 'marssia kapeissa mieskerroissa sivuitse'. Ferdinand Ahlman kokeili yhdysverbiä *kaidanmarssia*, mutta nykyään on tyydyttävä sanaliittoon *suorittaa ohimarssi*, ts. paikattava verbisysteemin aukko yhdyssubstantiiviin turvautumalla.

3.6. Uusien käsitteiden selittäminen

Uusia kielellisiä ilmauksia tarvitaan yleensä silloin, kun joudutaan ope- roimaan uusilla käsitteillä. Jos sekä käsite että sitä vastaava sana ovat täysin uusia, koituu tästä mitä todennäköisimmin ymmärtämisvaikeuk- sia. Kun uusi sana muodostetaan siten, että käytetään hyväksi ennes- tään tunnettuja sanastoelementtejä, voidaan myös asiaan perehtymät- tümälle kielenkäyttäjälle luoda jonkinlainen mielikuva siitä, mitä uusi sana itse asiassa merkitsee. Mm. monet Ferdinand Ahlmanin yhdysver- bit on katsottava juuri tällaisiksi muodosteiksi, sillä ruotsissa niitä vas- tasi yksinkertainen, usein vierasperäinen verbi. Esimerkkejä tästä ovat mm. *damaskera* ~ *kirjotakoa* ja *lavera* ~ *vesimaalata*. Ahlmanin yh- dysverbit valaisivat sanojen sisältöä paljon paremmin kuin nykyiset vas- tineet *damaskoida* ja *laveerata*. Yhdysverbiin on monesti päädytty sil- loinkin, kun Ahlmanin tarjoama ehdokas ei sellaisenaan ole kelvannut. Ahlman esim. käänsi verbin *brodera* suomeksi *korkoneuloa*, *korko- ommella*, ja *kalkera* sai muodon *painekuvata*; nykylvastineet ovat *ko- ruommella* ja *kuultoajäljentää*. Jotkut Ahlmanin käyttämät verbit, esim. *limisaumata*, on otettu käyttöön uudissanoina noin sata vuotta myö- hemmin.

Joskus yhdysverbi tuntuu olevan tarpeellinen välivaihe uutta käsitet- tä kotiutettaessa. Siihen aikaan kun *kuntourheilu* oli uutta, tuntui verbi *kuntourheilla* parhaiten soveltuvan kyseisen toiminnan nimitykseksi, koska jo sanan rakenneosat kertoivat selkeästi, mistä on kysymys. Kun ilmiö tuli tutuksi, saattoi pitkä ja kömpelö yhdysverbikin korvautua johdoksella *kuntoilla*. Todennäköistä kuitenkin on, että viimeksi mai- nittu johdos olisi herättänyt kummastusta ja vastustusta, jos se olisi otettu käyttöön suoraa päätä.

3.7. Ilmausten lyhentäminen ja syntaktisten rakenteiden yksinkertaistaminen

Yhdysverbit ovat usein pitkiä, mutta kokonaisuutena yhdysverbin avul- la muodostettu ilmaus on yleensä lyhyempi ja rakenteeltaan yksinker- taisempi kuin sanaliiton tms. varaan rakennettu vastine. Yhdysverbi- ilmaus on usein myös merkitykseltään selkein vaihtoehto. Olisi helpom- pi esim. Ferdinand Ahlmanin tapaan suomentaa ruotsin *exkommunice- ra* yhdysverbillä *kirkonkirota* kuin sanaliitolla *sulkea pois seurakunnan yhteydestä*. Ruotsin *höstplöja*, jonka sekä Europaeus, Ahlman että Lönnrot käänsivät suomeksi *syyskyntää*, voi nykyään olla suomeksi

syystää (myös tämä on vanha ilmaisukeino) tai *suorittaa syyskyntö*. Edellinen saattaa kuitenkin jäädä merkitykseltään epäselväksi, ja jälkimmäiseen liittyvät ongelmat ilmaantuvat heti kun siihen yrittää luontevasti liittää objektin. Joka tapauksessa on helpompi *oikolukea kirja* kuin *lukea kirjan oikaisuvedokset* tai *ulosliputtaa laiva* sen sijaan että *laiva siirretään toisen maan lipun alle*. Hyvä esimerkki yhdysverbin lyhemmyydestä on myös eräiden TVL:n tienkunnostuslaitteiden takoaan kiinnitetty kyltti: *Ohjauslaite oikealla — högerstyrd*.

3.8. *Iskevyyys, ilmaisuvoima ja uutuudenviehatys*

Yhdysverbien muodostaminen on vielä toistaiseksi niin tuore sananmuodostusmenetelmä, että sen avulla tuotetut uudet ilmaukset herättävät enemmän huomiota kuin jo täysin vakiintuneiden sananmuodostusprosessien tulokset. Tätä käytetään hyväksi mm. mainonnassa, jossa huomion herättäminen on tuloksellisuuden edellytys. Toisaalta on kielenkäytön aloja, joilla totutuista ja odotuksenmukaisista ilmaisutavoista poikkeamalla saadaan aikaan eloisa ja humoristinen vaikutelma. Näin on laita esim. pakinateksteissä. Tiivistämisen tarve puolestaan edistää yhdysverbien käyttöä mm. sanomalehdissä, erilaisissa otsikoissa, iskulauseissa ja urheiluselostuksissa.

3.9. *Kielen eriytyminen*

Mikään luonnollinen kieli ei ole yksi ja yhtenäinen systeemi, vaan se jakautuu eri murteisiin ja rekistereihin. Eri ammattialoilla tarvitaan erilaista terminologiaa, ja eri kielenkäyttötilanteissa on syytä valita tilanteen edellyttämä ilmaisutapa ja tyyli. Tuttavalliseen juttelukieleen sopivat eri ilmaukset kuin juhlalliseen asiaproosaan, ja monissa tapauksissa etenkin vanhimpiin kerrostumiin kuuluvat yhdysverbit tuntuvat erityisen hyvin sopivan jälkimmäiseen. Virkakieleen luontuvat esim. sellaiset verbit kuin *aikaansaada*, *edesauttaa* tai *julkipanna*, vaikka puhekielessä näiden luontevampia vastineita olisivatkin *saada aikaan*, *auttaa* ja *panna nähtäväksi*.

Kielen sanastossa saattaa tapahtua eriytymistä myös siten, että yhdysverbi saa erikoistuneemman, termimäisen merkityksen vastaavaan sanaliittoon verrattuna. Esim. *läpivalaista* ei merkitse mitä tahansa valaisemista, eikä *ulosottaa* ole samaa kuin *ottaa ulos*. Sanaliiton merkitys on konkreettisempi, lähempänä rakenneosien alkuperäistä merkitystä.

Kielen eriytyminen merkitsee samalla sitä, että yhtä varianttia koskevat säännöt eivät välttämättä sovi muihin. Tämä koskee myös sananmuodostussääntöjä. Jos esim. kansankielessä ei ole yhdysverbejä, tästä ei voi päätellä, ettei niitä voisi olla jossakin muussa variantissa. Myös virkakieli, tieteen, taiteen, tekniikan, uskonnon ja juridiikan kieli sekä monet muut variantit ovat osa suomen kieltä, ja on naiivia kuvitella, että kansankielelle ominaiset ainekset ja säännöt soveltuisivat sellaisinaan näiden kaikkien tarpeisiin. Tekniikan ja yhteiskunnan kehittyminen on luonut valtavan määrän uusia ilmaisutarpeita, jollaisista parinsadan vuoden takaisessa agraariyhteiskunnassa ei osattu uneksiakaan.

4. Muutoksen väistämättömyys

Jokainen kielentutkija tietää, että kielet muuttuvat jatkuvasti. Miksi pelätä muutosta silloin, kun se sattuu omalle kohdalle? Tämä ei tarkoita sitä, että kaikki mahdolliset innovaatiot pitäisi ilman muuta kelpuuttaa yleiseen käyttöön. Yhdysverbejä ei kuitenkaan pidä ryhtyä sokeasti vastustamaan vain sen takia, että ne ovat yhdysverbejä. Niille joita uudet verbit oudoksuttavat, olkoot lohduksena Agricolan sanat: *Ja echke toisnans mwtomat Sanat ouat oudhot ia camalat ensin cuulla, niin ne quitengin aijallans hariotuxes suloisemaxi tuleuat.*

LÄHTEET

- AGRICOLA, MIKAEL: *Teokset I—III*. Näköispainos. Porvoo 1931.
- AHLMAN, FERD. 1865: *Svenskt-Finskt Lexicon*. Helsingfors.
- 1872: *Svenskt-Finskt lexicon*. Andra upplagan. Helsingfors.
- 1874: *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Helsinki.
- 1883: *Suomalais-Ruotsalainen Laki- ja Virkakielen sanasto*. Helsinki.
- 1883—1884: *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Toinen, lisätty painos. Helsinki.
- BECKER, REINHOLD VON 1824: *Finsk Grammatik*. Åbo.
- CANNELIN, KNUT 1908: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Laajempi painos. Porvoo.
- EURÉN, G. E. 1860: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Hämeenlinna.
- EUROPAEUS, D. E. D. 1853: *Svenskt-Finskt Handlexicon*. Helsingfors.
- HAHNSSON, J. A. & KALLIO, A. H. & PAASONEN, H. & CANNELIN, K. 1899: *Svenskt-Finskt Lexikon*. Helsinki.
- HEINONEN, RAUNO 1972: Yhdysverbit sekä vastaavat sanaliitot kahdessa vanhimmassa suomenkielisessä Uudessa testamentissa. Pro gradu. Turun yliopisto.
- HÄKKINEN, KAISA 1987: *Ordböcker med finska och svenska från Schroderus till Karlsson. Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*. Åbo.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki.

- ITKONEN, TERHO 1981: *Näillä näkymin*. Kirjoituksia nykysuomesta ja sen huollosta. Toinen, täydennetty painos. Helsinki.
- 1982: *Kieliopas*. Helsinki.
- JOHANNISSON, TURE 1954: *Om sammansatta verb i svenskan*. Nysvenska studier 34. Uppsala.
- JÄNNES, ARVI 1887: *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. Porvoo.
- KANNISTO, ARTTURI 1942: *Ei lähestulkoonkaan*. *Virittäjä* 46.
- LÖNNROT, ELIAS 1866—1880: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Kolmas, Manul-menetelmällä jäljennetty painos. Porvoo—Helsinki 1958. Sis. myös Lisävihkon, toim. A. H. KALLIO 1886.
- MIESTAMO, RIITTA 1986: *Kielineuvo*. Espoo.
- Nykysuomen sanakirja*. Kolmas painos. Porvoo—Helsinki 1961—1964.
- PALMÉN, E. G. 1916: Avoin kysymys suomen kielen tuntijoille. *Virittäjä* 20.
- PENTTILÄ, AARNI 1942: Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan katkelma. *Suomi* 101. Helsinki.
- 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo.
- RAHTU, TOINI 1983: Suomen nominaalkuiset yhdysverbit. Pro gradu. Helsingin yliopisto
- 1984: Suomen nominaalkuiset yhdysverbit. *Virittäjä* 88.
- RAPOLA, MARTTI 1962: *Vanha kirjasuomi*. 2., uudistettu painos. Tietolipas 1. Forssa.
- RENVALL, GUSTAF 1826: *Suomalainen Sana-Kirja*. Aboæ.
- 1840: *Finsk språklära*. Åbo.
- Ruotsalais-Suomalainen Wirkakielen sanasto* 1882. Ainekokoelma, jonka Armollisen määräyksen mukaan on toimittanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- SAARIMAA, E. A. 1971: *Kielenopas*. Tarkistanut PAAVO PULKKINEN. Kahdeksas painos. Porvoo.
- SADENIEMI, MATTI 1955: ”Pölysidottu tie”. *Virittäjä* 59.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket*, utgifven av Svenska Akademien. Lund 1898—.
- SAUKKONEN, PAULI 1973: Suomen kielen yhdyssanojen rakenne. *Commentationes Fennougricae in honorem Erkki Itkonen*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 150. Helsinki.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I—VI. Toimittajat Y. H. TOIVONEN (I—II), ERKKI ITKONEN (II—VI), AULIS J. JOKI (II—VI) ja REINO PELTOLA (V—VI). Helsinki 1955—1978.
- STRÄHLMAN, ADOLF EBERHARD 1966: *Ruotsalais-Suomalainen luettelo tawallisista Wirka- ja Lakisanoista*. Helsinki.
- Svensk-Finsk Lag- och Kurialterminologi* 1883. Helsinki.
- Uudissanasto 80* 1981. Kotinaisten kielten tutkimuskeskuksen kielitoimisto. Toinen painos. Porvoo.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Ensimmäinen osa. A—I. Helsinki 1985.
- VESIKANSA, JOUKO 1978: *Miljoona sanaa*. Porvoo.

KAISA HÄKKINEN: *Über die alten und neuen Verbalkomposita des Finnischen*

Ein Kompositum kann grundsätzlich jede beliebige Wortklasse vertreten. In der Praxis sind jedoch die meisten finnischen Komposita Nomina, und zwar entweder Substantive (89 %) oder Adjektive (ca. 10 %). Der Anteil der Verbalkomposita macht im Wörterbuch der finnischen Gegenwartssprache (Nykysuomen sanakirja) nur 0,3 % aus. In Darstellungen zur Wortbildung werden Verbalkomposita entweder überhaupt nicht erwähnt oder es wird darauf verwiesen, daß sie selten auftreten. Die Bildung von Verbalkomposita wird nicht als produktives Wortbildungsverfahren angesehen, und seit dem 17. Jahrhundert tritt man in der Sprachpflege dafür ein, Verbalkomposita als Fremdelemente aus der Sprache fernzuhalten. Trotzdem hat sich ein Teil der Verbalkomposita fest einbürgern können und neue kommen dauernd hinzu. Es ist also berechtigt, sich mit diesem Komplex zu befassen und zu fragen, von wann an die Verbalkomposita zum Wortschatz der finnischen Gemeinsprache gehören, welchen Typ sie vertreten und worauf die Produktivität und Ausbreitung eines bestimmten Typs in der Gegenwartssprache beruht.

In den Texten Mikael Agricolas, des Begründers der finnischen Schriftsprache, sind Verbalkomposita ungewöhnlich häufig anzutreffen. Dieser Verbtyp ist jedoch nicht nur für Agricola charakteristisch; ihrer Struktur nach entsprechende und auch völlig gleiche Verben finden sich ebenfalls in den Handschriften seiner Zeitgenossen. Die erste Konstituente der Verben ist meistens ein Adverb in Form eines Richtungskasus (*ylösnousta, ulosmennä*). Als erste Konstituente können auch andere Adverbien vorkommen (*edessäpitää, lässäseisoa*) oder Flexionsformen von Nomina (*avuksihuutaa, ristiinnaulita*). Die erste Konstituente entspricht ihrer syntaktischen Funktion nach zumeist einem Adverbial, manchmal einem Objekt oder Agens, und für die meisten solcher Verbalkomposita ist typisch, daß sie in Wortgruppen aufgelöst werden können (*nousta ylös, huutaa avuksi*).

Da bei vielen alten Verbalkomposita das lateinische, deutsche oder schwedische Vorbild erkennbar war, bekam der ganze Verbtyp ein fremdsprachliches Gepräge, und die sprachliche Form der ersten finnischen Gesamtbibel versuchte man gerade dadurch zu verbessern, daß man u.a. die Anzahl der Verbalkomposita verringerte. Beispielsweise wurden von den Verbalkomposita, die in Agricolas Neuem Testament vorkommen, in der Bibel von 1642 etwa 4/5 durch andere Ausdrücke ersetzt. Im 18. Jahrhundert war für den Gebrauch von Verbalkomposita ein erneuter Anstieg zu verzeichnen, was u.a. auf eine Reihe volkstümlicher religiöser Schriften und Almanache zurückzuführen ist.

Als man in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts damit begann, das Finnische zu einer Sprache zu entwickeln, die den Anforderungen der Wissenschaft, der Kunst und des gesellschaftlichen Lebens genügte, war man bestrebt, Verbalkomposita auszumerzen, und zwar mit dem Hinweis auf ihren fremdsprachlichen Charakter. Der relative Anteil der Verben mit einem Adverb als erstem Bestandteil nahm auch deutlich ab, aber als völlig neuer Typ ergoß sich in die Sprache ein Strom von Bildungen, deren erste Konstituente ein Substantiv in der Nominativ- oder Grundform war. Derartige Verben finden sich schon in dem schwedisch-finnischen Wörterbuch von Daniel Europaeus (1853), z.B. *palo-vakuuttaa, valokuvata, välimerkittää*, und in dem finnisch-schwedischen Wörterbuch von Elias Lönnrot sowie auch in Ferdinand Ahlmans zweisprachigem Wörterbuch gibt es davon weit über hundert. Ein Teil dieser Verben ist für die Rechts- und Amtssprache charakteristisch.

Seit Anfang des 20. Jahrhunderts geht man dazu über, Verbalkomposita auch von Adjektivzusammensetzungen abzuleiten (*uudenaikainen > uudenaikaistaa*). Auch haben erst in dieser Zeit bestimmte Verbalkomposita mit *epä-* als erster Konstituente ihre Stellung gefestigt, obwohl dieser Typ schon vereinzelt bei Agricola aufgetreten ist und systematischer seit der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts Verwendung findet.

Wenn sich auch einige Sprachpfleger zu den Verbalkomposita immer noch argwöhnisch verhalten, so hat hier für die Struktur des Wortschatzes und gleichzeitig für das Regelsystem der Wortbildung unausweichlich eine Veränderung eingesetzt. Diese Veränderung haben u.a. folgende Faktoren gefördert:

1. *Der Einfluß anderer Sprachen.* Verbalkomposita prägen den Wortschatz von Sprachen, die auf die eine oder andere Weise die finnische (Gemein) Sprache beeinflusst haben. In diesem Zusammenhang wäre u. a. das Lateinische, Deutsche und Schwedische zu nennen. Verbalkomposita haben sich bei der Übersetzung von einer Sprache in die andere als praktisch und notwendig erwiesen.

2. *Die eigenen strukturellen Voraussetzungen des Finnischen.* Der ursprüngliche Ort von Bestimmungen ist die Stelle vor dem Bezugswort, und es gilt insbesondere für das Ostseefinnische, daß Bezugswort und sich eng anschließende Bestimmung leicht in ein Verbalkompositum übergehen konnten. Dieser Übergang ist für Nomina typisch, aber grundsätzlich können auch Verben davon betroffen sein.

3. *Die Doppelrolle von Partizipien.* Partizipien sind einerseits Verbalformen, andererseits sind sie abgeleiteten Adjektiven an die Seite zu stellen. Im letztgenannten Fall bietet es sich an, auf sie Wortbildungsregeln anzuwenden, die für Nomina charakteristisch sind, also auch die Zusammensetzung.

4. *Die in der Wortableitung gegebenen Möglichkeiten und Beschränkungen.* Im Finnischen gibt es eine große Zahl nominalstämmiger Verbalsuffixe, die sowohl einfachen als auch durch Zusammensetzung entstandenen Basiswörtern angefügt werden können. Andererseits lassen sich mit Hilfe von Suffixen bei weitem nicht alle in der Praxis notwendigen Bedeutungsinhalte ausdrücken. Wenn als Ausdrucksmittel Verbalkomposita nicht akzeptiert werden, müssen im Satz Nominalglieder ergänzend hinzutreten. Dies bringt jedoch die Gefahr mit sich, daß das Verbalsystem verarmt und ein Übergewicht an Substantiven entsteht.

5. *Wortschatzlücken.* In der Gemeinsprache wie in den Fachsprachen besteht ein dauernder Bedarf an Neologismen. Oft erweist es sich als praktisch, ein neues Wort dadurch zu bilden, daß einem bereits existierenden Lexem Elemente, Suffixe oder Kompositionsglieder, angefügt werden, die dessen Bedeutung präzisieren oder modifizieren.

6. *Erklärung neuer Begriffe.* Wenn das Wort wie der ihm entsprechende Begriff neu ist, fällt es schwer, die Bedeutung des Wortes zu verstehen oder zu erraten. Schwierigkeiten dieser Art treten weniger auf, wenn die Kompositionselemente eines Ausdrucks bereits bekannt sind.

7. *Verkürzung oder Verdeutlichung des Ausdrucks.* Wenn auch die Verbalkomposita an sich lang sind, sind die damit gebildeten Ausdrücke in ihrer Gesamtheit kürzer, syntaktisch einfacher und semantisch klarer als Ausdrücke, die auf vielschichtigen Nominalphrasen basieren.

8. *Schlagkraft, Ausdruckskraft und Reiz der Neuheit.* Ein Verbalkompositum drückt auf kleinem Raum viel aus. Dies wird u. a. in den Schlagzeilen der Zeitungen und in Sportreportagen ausgenutzt. Als Produkte eines verhältnismäßig frischen und produktiven Wortbildungsverfahrens erregen die Verbalkomposita mehr Aufmerksamkeit als völlig eingebürgerte Ausdrücke, und dies dient auch dem Zweck, den man in Werbetexten und Slogans verfolgt. Ein Abweichen von alten Gebrauchsmustern kann auch humoristisch wirken, weshalb Verbalkomposita bei Feuilletonisten beliebt sind.

9. *Differenzierung der Sprache.* Ein Verbalkompositum bildet eine festere Einheit als eine Wortgruppe, die sich aus entsprechenden Strukturelementen zusammensetzt, und das ist auch der Grund, weshalb Verbalkomposita Spezialbedeutungen erlangen können, die sich nicht unmittelbar aus der Bedeutung der einzelnen Konstituenten ableiten lassen. Die verschiedenen Register einer Sprache (Fachsprache, Amtssprache, Umgangssprache usw.) bevorzugen weitgehend aus Gründen der Zweckmäßigkeit unterschiedliche Wortbildungsmittel. Die gleichen Regeln sind nicht immer auf gleiche Weise anwendbar. Beispielsweise kann man sich bei der Bildung neuer Wörter nicht allein auf ursprüngliche Wortbildungsregeln der Volkssprache berufen und diese als Richtschnur verwenden, wenn nicht auch die Ausdrucksbedürfnisse für die Volkssprache typisch sind.

In der Struktur des Finnischen gibt es nichts, was die Bildung und den Gebrauch von Verbalkomposita verhinderte. Das Finnische weist vieles auf, was ihr vor hundert, fünfhundert oder tausend Jahren noch fehlte. Daher liegt kein Grund vor, sich hartnäckig gegen den Gebrauch von Verbalkomposita nur deshalb zu wenden, weil es Verbalkomposita sind.

